Бары дойдулар пролетарийдара, холбоһуҥ!

САНА ОҺОХ

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 95 (7165) ● 1991 сыл. Атырдьах ыйын 8 күнэ, Чэппиэр ● Сыаната 8 харчы

Үөрэҕэччи Петя Хоютанов Төлөйгө А. Д. Дьячковский салайар толоҥу механизациялаах звеноттан биир төһүү үлэһитэ. Уол түсчүт, ону таһынан тракторынан оту мустарыыга көмөлөһөр.
Т. Кардашевский фотота.

САҤА САЙЫЛЫК ЫАННЬЫКСЫТТАРА

(Репортаж)

Чаҕыр—үрэх бастыҥы сирдьах-уоттаах ороҕуон биир улуу учаастата, Манна тиийдэххинэ хаҕаардар куурбут-хаппыт алаастарыттан букатын атын хартыынаны көрөҕүн. Баҕар, соторутааҕыта ардах аастыытыттан даҕаны буолуо, сир-уот чэҕэ күөҕүнэн чэлгийэн олорор, мэччирэҥ өлгөм, сайылыктар тыаларын саҕата ситэн торолуйбут хаптаҕайынан кытара олороро көрүөхтэн кэрэ. Үрэх сүүньүгэр Мара уонна Сэмэн Сайылыгын маннык ыанньык ыанахтара өлгөм мэччирэҥнэр талбыттарынан айбардыы сылдьалларын астына көрөбүн. Биһиги ыраас, чэбдик салыммытын буорттуланан, чуумпу олохпутун аймаан эмиэ туохтарбыт кэлэн аастылар диэбиттин, биһигинн сөбүлэбэтэхтин, төбөлөрүн бүлкүйэ хаалаллар.

Тэриллибитэ иккис сылыгар барбыт арендай предприятие салалтата Сэмэн Сайылытар бэртээхэй сайылыгы туттарбыт. Билигин онно Варвара Назарова старшайдаах 5 маннык ыанньыксыт 96 ыаҕы ыыр. Биһиги сылдьар кэммитигэр олохтоох үлэһиттэр уопуссаҕа сылдьар буоланнар, кинилэри учуутал Марина Николаевна Ефремова, Саха Государственнай университетын студеннара Галина Захарова, Любовь Соловьева уонна Лена Аммосова солбуйа сылдьалларыгар түбэһэн көрсэтиһэбит. Фермаҕа бэс уонна от ыйдарыгар олус куйаас күннэр турбуттарынан итиэннэ үөн-көйүүр элбэҕинэн үүт ыамыгар кэдэйии тахсыбыт. Былааннарын сиппэхалты хаппыбыт курдуктарын ыйын бэйэлэрэ туруоруммут үрдэтиллибит соруктарын ыыайбатахтар.

Од ыйын арендай предприятие салалтата үүт ыамыгар 10 күннэх ударнай декаданы биллэрбит. Ол түмүгүн зоотехник К. П. Данилов атырдьах ыйын 1 күнүгэр фермалары көрийэн таһаара сылдьара. Итэ кэм устата арендай предприятие барыы фермаларыгар, биирдии ыанньыксыттарыгар туһаанцаах соруданнар тиэрдиллибиттэр. Оны толорбут ыанньыксыт, бостуун, эбии аҥылыгы бэлэмнэччи хаҥыннан биримнийэлээн усулуобуйата олохтоммут. Онон декада устата олус хатыҥылаах үлэ барбыт. Зоотехник суоттуу охсон Сэмэн Сайылыгын түөрт ыанньыксыта ударнай декада соруданын толорбуттарын ыйыгыннэрдэ.

Субу күннэргэ үөн-көйүүр набтаан, кэм сөрүүкэтийэн ыанахтар тото-хана мэччийэр буолбуттар. Онон ыанньыксыттар маннан иннэ үүт ыамын үрдэтэргэ, эрэллэрэ улаатыт. Ферма старшайа даҕаны зоотехник Константин Петрович даҕаны билигин солбуданыкка сылдьар кыргыттар үлэҕэхамнаска сыстаҕастарын, кыһаиньылаахтарын астыкан көрсиллэр. Билигин күннэгэ ферма үрдүнэн валоваһынан 7.5—8 центнер үүт ыанар. Ыанахтарын электродойкаҕа ыаталлар, күнүгэ үстэ ыыллар, үүттэрин учуотун тута Александра Адамова ыытар, ону молоковоһунан Толоонго үүт заводугар уталыппакка илдьэн ыйэллэр. Онон үүт-ас буоргу буолуута, аҥыйыта-кутуйуута таһаарыллыбат эбит.

—Биһиги олохтоох арендай предприятиены кытта дуогабардаһан ахсыа буолан үлэлии кэлбиппит,—диир студент Галина Захарова.—Билигин манна үһүөбүт, сорохторбут Мара сайылыгар баалаллар. Мантан чугас буоланнар хардарыта билсиһэ турабыт. Олорор дьиэбит-уоппут үчүгэй, аҥынан-үөлүнэн, атын даҕаны иваданаҕынан хаачыйаллар, сыҥыаннара куһаҕана суох. Онон олохтоохтордуун тапсан үлэлиибит, кинилэргэ махтайбыт улахан. Эйиги илдьэ кэммитигэр тугунан дьарыктанарбытын ыйыталаһаҕыт даҕаны, соло да булбат курдукпут.

Итэ курдук взносэтэ олордохпутуна, МТЭ тракторынан оператордара Захар Сукнов эбии аҥылыгы бэлэмнийр оҕоҕор мас тиэйэн кэллэ. Оттон бостууктара Алексей Саввинов ыанахтарын мэччирэҥнэ кэлэйа барбыт. Кыргыттар кэпсээннэринэн, мэччирэҥнэрэ үчүгэй буолан, эбии аҥылыгы ыылларыгар эрэ кыра-кыратык биэрэллэр үһү. Титиннэрэ, атын комо тутуулара барыта дьыл-дьаҥ курдук, күрүө-хаҺаа даҕаны бөҕө-таҕа, уурбут-туппут курдук киһи астына көрөр оҥоһуулаах. Онуоха хаһаайкалара ыт-ыраастык хомуйаллара, бэрээдэктиллэрэ, иһит-хомуос аналлаах сирдэргэ уурулларе өссө эбии үчүгэй көрүнүүр. Быһата, киһи атаҕар «кэйиллэ» сылдьар, киһи туоратык көрөр туох даҕаны суоҕа тиэргэн кестүүгүн туспаран биэрэр. Эбии аҥылыгы бэлэмниргэ оттуллар оҕох аттыгар дьөрү мас сыҥыын даҕаны көрбөккүн.

Зоотехник К. П. Данилов бу сайылыгы яҥилиэк кырдьаҕастара бэйэлэрэ тылланан туран туппуттарын туһунан кэпсиир. Биригээдэ үлэтин Александр Васильевич Филиппов салайбыт, Константин Николаевич Адамов, Петр Павлович Митин хардарыта маастардаабыттар. Үрдүлэригэр элбэх хаары түһэрбит, олох уонна үлэ араас мускуурдарыгар эриллибит дьон быыыытыгын тутуулара ырааһын, лоп баччытын, хаачыстыбаҕын бэлиэтин көрөбүн. Аны билигин А. В. Филиппов бу ферма бастаанай үлэһитэ буолбут, фуражирынан анаммыт.

Сэмэн Сайылыгын маннык ыанньыксыттара, бары атын үлэһиттэрэ маннан күһүн үүт ыамын оссо дэбилитэр, онон кэдэйиллэрин аҕыйах күн иһинэн ситтэрэн, үүт ыамыттан элбэх дохуоту ылыыга бэйэлэрин сэмэй кылаатталарын киллэрэр үтүө баҕалаахтар.

С. АЛЕКСЕЕВ.

ҮТҮӨ ҮГЭС САЛҒАНАР

Потребкооперация ветерана А. А. Петров Бахсы сельпотугар председателлиир эрдэҕинэ, эргиэн үлэтэ ороҕуонга эрэ буолбакка, республикаҕа тиийэ аатырара-сураҕырара. Оттон билигин ити сельпону эдэр үлэһит Герман Егорович Сидоров салайар. Сыл иккис кварталыгар 495 тыс. солк. табаары эргиэрэ соруктаахтарын 116 тыс. солк. аһаран, былааннарын 123,4 бырыһыан толордулар.

Ол иһигэр потребкооперация туйгуна Анна Федоровна Пестрякова сэбиэдиссэйдээх Чыаппара промтоварнай маҕаһынына кварталлаҕытын 24,7 тыс. солк. аһарда. Оттон эргиэн опыттаах үлэһитэ Наталья Константиновна Конырина салайар бородууктаны атыылыыр маҕаһыын коллектива кварталга 150 тыс. солк. былааннаҕын 197,3 тыс. солк. толордо. Биир идэлээхтэриттэн толоонтор эмиэ хаалсыбатылар. Варвара Кэнчеровна Слепцова сэбиэдиссэйдээх Толооннооҥу маҕаһыын былааны таһынан 46,4 тыс. солк. эргиннэ.

Үлэҕэ-хамнаска итинник ситиһии биир мэнэтинэн тиэйэ сылдьан атыылааһын, табаары, бородууктаны хардарыта атастаһыы буолла. Иккис квартал устата фермаларга уонна хонуутаҕы отуулларга тиийэ сылдьан түөрт төгүл атыылааһыны тэриннилэр. Пайщиктаахтары кытта үлэни күүскэ ыыттылар. Билигин сельпо үрдүнэн 411 пайщиктаах баар. Кинилэр барыы 50-нуу солк. усуйуоҥу киллэрдилэр. Онон билигинтэ 26 тыс. солк. үптэхтэр. Субу күннэргэ быйыл күһүн Толоон саҥа маҕаһынын үлэҕэ киллэрэр туһугар түбүгүрэллэр. Ис оборудованнетын райпотребсоюз салалтата булан биэрэр кэпсэтиилээх. Онон олохтоохтор хас эмэ сылы быһа туруорсан дьэ саҥа маҕаһыынанар буолан үөрүүлэрэ улахан.

В. ЛЫТКИН.

✦ Мэччирэҥ—өлгөм үүт, эмис эт туоната ✦

ҮҮТ-АС ЫАНАРА ХААЛЛА

Үүүү ыаһыҥна ударнайынан биллэриллибит от ыйыгар Карл Маркс аатынан совхоз сайылыктарыгар сырыттыбыт. Чуумпулара кэҥ эрэ итэҕэйиэ суоҕун курдук. Титиннэтэр иһийэлэрийэ сатаабыкка дылы намтаанкэтирээн кэстэллор. Ити—күн ортотун эрэ саҕана.

—Күнүскүлээбэппит, Быйыл сайын үүт таһар автомашинабыт эрэйдээтэ, ус сайын үстэ өрөмүөннэтэ, цистернатын уларытан атын массыыныаларга эгин олордо сатаан көрдүбүт. Автомашина шофера эмиэ үһүс төгүлүн уларыйда. Ол тухары сүүрэр массыына кэстүбэтэ. Алдьаан, сапчаас чаас көрдүүртэн соло булбаттар. Оннук балаһыанньаҕа массыынаны фермаларга күннэгэ үстэ кырыннарар ыах суох. Сарсыарда, иннэ мамнары ыллаҥына баһыыба,—диэн көрсөр совхоз кылаабынай зоотехника М. М. Корякин.

Атыттар да этэллэриэн, мэччирэҥ бастакы күннэригэр күнүскүлээн испиттэрэ автомашиналара мойуонтуоҕуттан тохтообут. Дьиҥэ, үстэ ыары утарбаттар. Үлэ да тэтимирэн, үүт-ас ыанан эбиллэн испит. Сыл саҕаланыаҕыттан үүтү валовой ыаһын былаана туолан иһэр. Оттон госзаказка хаалыы төттөрү бу сайынгы ыйдарга тахсыбыт. Бэс ыйыгар государствоҕа 24 тонна үүт ситэ туттарыллыбатах. Ити от ыйыгар 26 тоннаран итиир буолбут. Онон ааҕардас бу икки ыйга государствоҕа иэстэрэ 50-са тонна курдук. Ону сыл мантан хаалбыт кэмигэр ситтэрэргэ суоттаналлар. Итиннэ былырыын алтыныыга сылдьаҕыларын толорбуттарыгар сибээстиллэр. Ол эрээри үүт валовой ыаһыныгар, государствоҕа туттарыыга былырыыгыттан көрдөрүүлэрэ быдан намыһахтар. Быһата, уоскуйарга, эрдэттэн эрэнэргэ төрүөт суохха дылы.

Ааҕардас ити этэр үүт таһар автомашиналара даҕаны бүгүн-сарсын чаҥы курдук үлэлээн барыа суох чинчилээх. Уоскайыыннан, инженернэй сулуусна мөлтөөбөр «кырыыламмыт», кыйахаммыт элбэҕэбит былаанныах. Фермалар да механизацияларын турунтара мөлтөөбүт. Биир сойутар установка үлэлээбэт. Техникаттан тардыылын испиҥнэгэ хонуутаҕы отуулларга тиийдэхтэ, төһө баҕарар салҕаныан сөп. Совхоз кылаабынай инженерэ Г. Н. Баин итиэннэтэ түмүгү оногостуон иаада буолбут.

Мэччирэҥ кыараҕаһа манна ордук биллэр. Бөҕүөлэктэн кэстэн турар Таатта Чараҥар иккиэ сайылыктаахтар, Онно иҥнилиэнньэ суоһута эмиэ кыттыһар. Эбиитин ити эгэргэ уулуу хаһаанар күөл үөскэтээри, мэччирэҥтэн быһаҕаласпыттар. Эмиэ манна Одьулуунаадыы СПТУ сиргэ анал өлүүтэчааһа күрүөлэнэн турар. Оттоохун хойутаан, ходуһа босхолоҕуо да ыраах, Мэччирэҥ кыараҕаһын туугунан эмэ боруостаһар, оҕорунар (эбии аҥылыгы эбиэн, көрүүн элбэтэн туһаныы) дьаһаллар оногуллубатахтар. Түргэнник ситэр сиилэс умнуллубут, отордоохун былаанныммат даҕаны.

Үлэһит тиийбэтэ эмиэ баар. Үрэх Күөрэҥэ Якутскайдааҕы Государственнай университет студеннара ферманы бүтүннүү ылан улахан чэпчэтиини оногорбуттар. Атыттарта да биирдии-иккилии ыанньыксыт наада. Бостууктары эбии буларга туруорсаллар. Ол эрээри биирдиилээн үлэһит итэҕэйиэн арендалар бэйэлэрэ быһаара, солбуйа сатыылара хайдаҥыан эрэ сөп. Кэлим аренда буоланнар, суоһуналэрин сыл тахсар отун-маһын бэйэлэрэ соҕотоҕоскаланаллар. Ол эрээри ити биирдиилээн тэрээһин үлэ кыайтарбакка, үүккэ хаалыы тахсыбыта чуолкай.

Ону бэйэлэрэ ааҕыннан суоттанан, ударнай ыйга тэтимы ылар иһин куоталаһыы усулуобуйатын оногорон үлэлээбиттэр. Кыайылаахтар убаһаннан биримнийэлэннэхтэхтэрэ көрүллүбүт. Ол оонньоммот чинчилэммит: былаанын, сорудаҕын толорбут биир да ферма суох. Биллэн турар, совхоз ити мйдааҕы 148 тоннатын да толорор кыаҕыттан тахсыбыт этэ.

Дьоҕус совхозка сыл саҕаланыаҕыттан 50 тоннаран хаалыы—улахан. Ону ситэрэргэ үчүгэй тэрээһин, үлэ эрэйиллэр буолбут.

С. СМИРНИКОВА.

✦ *Партийнай олох* ✦

МААССАҒА ТИРЭҒИРИЭХХЭ

Биһиэхэ, коммунистарга, барыбыт боллуруостарга үһулучу эпиэтинэстээхтик сыныаннаһары эрэйэр кэм кэлэ. Партияны кризистэн таһаарар, кинини бүүгүнү олох көрдөбүлүгэр эпиэтинэр дьоҕурдаах политическай күүс быһыытынан бөҕөргөтүү соруга турар.

Мэлдьэх буолбатах урукку өртүгэр партия үүгүс боллуруостары кинэт маассаны ыытары дириҥ сибээһи туруспакка эрэ быһаарара, эбэх уураахтары, дьаһаллары ылынара. Ол, биллэрин курдук, үнсэ туолбакка хаалара. Партийнай документтары дьүүллэһии үксүгэр коммунистар ортолоругар кэпсэтиллэн мунурданалара. Аҥас суол сабыылаах мунньахтар олус элбэхтэрэ. Ону тэҥэ партия кэккэтигэр ылыыга бачча бырыһыана рабочай, оччо бырыһыана интеллигенция представителлэрэ буолуохтаахтар диэн ирдэбил өр кэм устата сабардаабыта охсуулаах буолан таҕыста. Партия аатынан-суолунан туһанан хаалларга дьулуһааччылар кирбиттэрин, ол оннугар чиэннэй рабочайдар даҕаны, интеллигенция представителлэрэ даҕаны коммунист буолбакка хаалбыттарын биһиги үгүс холобурдартан көрөбүт. Билигин партия кэккэтиттэн тахса сатаа-ччылар элбэтилэр. Ол эрэдээ партия кэккэтигэр үтүө баҕаларынан киирэччилэр суох буолбатахтар, баалар. Итиэ партия ыытар политиката өйөөһүгэ тардыстыы баарын көрдөрөр.

Дьэ маниык тыҥаһынаах-ыгыылаах кэмнэ биһиги коммунистар тутунан көмөлөөх буолуохпутун сөбүй диэн боллуруос турара сиэрдээх. Вэрт сотору кэминэн партия саҥа Программатын бырайыактык дьүүллэһии буолуоҕа. Бу улахан политическай суолтаалаах документаны партийнай тэриллэлэргэ, коммунистар эрэ ортолоругар буолбакка, биһиги күннэрдэн үлэбитигэр-хамнаспытыгар тирэҕирэр коллективтарбытыгар, үтүө саанаалаахтык өйөөһөр-өйдөөһөр активпытын мунньан олорон дьүүллэһэрбит наада эбэ. Тоҕо оннугуй диэтэххэ, биһиги норуот олоҕо-дьаһаҕа туһугар туруулаһар, обществоны дириҥник демократизациялаһыны бастакынан саҕалаабыт партия буолар историческай оруолбутун өйдөөһүммүт сыала-соруга, мин саанаабар, итиитэн атын суолу ыйбат. Сорохпутун, мин-ни былааммытын, ылынар стратегиябытын дьоҥҥо-сэргэҕэ итиэннэтэхпитинэ эрэ, норуот олоҕун барыы эйгэтигэр дириҥник силис тардыһан киирдэхпитинэ эрэ, коллективнай ой-санаа маассаны баһылаһыныгар, бир сыалга-соруккa түмүллүүтүгэр тиийиэхпит.

Итиэнэ сибээстээн бир суолу баллатэн этиэхпин баҕарабын. Билигин биһиги сорох коммунистарбыт ортолоругар хайдах эрэ кэтэнэн-маанаан көрүү, быһаарыыта суох тээтэгнэһин быыыта-майгыта баар курдук. Итиэ утары альас сорунуулаахтык охсуһарбыт наада. Сорох-сорохторго, арааһа, Россия президенэ Б. Н. Ельцин соторутаабыта таһаарбыт уурааба ук биэрда дуу диэн саныыбын. Мин тус бэйэм бу уураабы тэрдүттэн сыыһанан аҕабын уонна коммунистар общественнай-политическай бырааптарын күөмчүлээһин, кинилэр айар-түмэр дьоҕурдарын хаарчахтаһын курдук көрөбүн. Коммунистары үлэһит маассаттан тэйиппэт сатааһын курдук өйдүүбүн.

Бу дойду үрдүнэн бууруллубут кэрэх-саарах кэтэнилээх быыыныымайгыны көрөн олорон, республика Министрдэрин Советыттан, реском эпиэттээх үлэһиттэрэ, урукку өртүгэр семинар үөһэ семинар тэрийэн ыытар бэйэлэрэ, альас кэлбэтбарбат буолан хаалларбыт. РСФСР президенэ Б. Н. Ельцин таһаарбыт ыйааҕын утары төһө эмэ улахан политическай эс хоһоонноох сайабылыанньалар оноһуллаллар да, онно кинилэр хайдах сыыһанналаахтара биллибэт. Дьиҥэр, бу кэмнэ политическай интэр-өйдөтөр үлэ күүскэ туруоруллуон сөп эбэ.

Билигин үлэлиирге тоҕоостоох кэм. Тоҕо оннугуй диэтэххэ, норуот киэҥ арааката обществоны демократизациялаһын процессыгар үөрүүнэ, хаһаастыыстаабар даҕаны ордук билигин политическай охсуһуу эс хоһоонун өйдүөн баҕарар. Биһиги ороҥуон коммунистара бу кэми мүлчү туппакка үлэлиирге, дьоҥҥо туох баар ситиһиилэрбитинэн, итиҕэлэ-ситиннибитинэн - быһаҕаспытынан быһаччы тахсар суолу тобулуннарбыт наада.

Мин бу күннүргэ өтчүттэры кэрийдим, сайылыктарга сырыттым, Сорох сирдэргэ хаһыат, сурунаал хоҥутаан тиийэр буолан, дьон элбэҕи ыйыталаһар. Кинилэргэ партия тула тахсар кэпсэтиилэри, ССКП Киин Комитетын, Саха ССР коммунист-лародтай депутаттарын сайабылыанньаларын эс хоһоонноруун кыаҕым тиийэриэн быһааран биэрталаатым. Күһүн бөһүөлэккэ кирдэхтэринэ, ньиччи-хочу түмсэн кэпсэтиһиэх буолан үлэстибит. Партия саҥа Программатын тус бэйэм пэрилизиэм активын коммунистар уопсай мунньахтарыгар ыытыан олорон дьүүллэһэргэ диэн саная булуна сылдьабын. Ити маасса ортотугар саҥа сүүрээни киллэрэргэ, үлэ дьонун интэриэстэрин өссө кэлимник хабарга кыахтары үөскэтиэ диэн эрэнэбин.

Хас биирдии коммунист партия киниигэр ытык иэнин толуурга уйана-хатана биллэр, коммунистическай идеяҕа төһө бэриниилээҕэ көстөр кэмэ дьэ кэллэ диэн саныыбын. Ону көбүлүүргэ уонна өйдүүргэ маҥнайгы сүүөх тэриллэлэри биир сыалга-соруккa түмэр эбээһинэстээхпит. Коммунистар тэрийэр дьоҕурбутугар уонна күүспүтүгэр эрэллээх буолуохтаахпыт.

И. КАНДИНСКАЙ,
«Бахсы» совхоз парткомун секретара.

Үлэ ветерана Дмитрий Степанович Попов оҕонньор былыр даҕаны бэйэтин төрөөбүт-үөскээбит Мырылатыгар, Маталах хочотугар, күөх сайын уйгу быйаҥыттан сомсуһар. Төһө даҕаны 70 саастааҕын иһин, кырдьаҕас күннүктээн оттуур. Хотуура сытыы, охсор хатымала кэнэҥэ, ыраах диэбин диэн. Кини оҕолорун, сиэннэрин кытта бэйэтин сүөһүлэрэ сыл тахсар отторун чомчотон күрүөлээн кэбиһэр санаалаах.

Снимокка: үлэ ветерана, пенсионер Д. С. Попов Маталах хочотугар.

Т. Кардашевскай фотота.

С. А. Новгородов төрөөбүтэ 100 сылын көрсө

ЫАРАХАННЫК КӨСТӨР КЫРДЬЫК

(Салгыыта. Иннин хаһыат 94 №-гэр көр).

Елена Семеновна кандидатскай үлэтин Эрилик Эристиин айар үлэтигэр көмүскэ-эбитэ. Кэлин Ленинградка да олордор, саха ученайдарын тылга, литературоведениеҕа саҥа тахсар үлэлэрин билигин да рецензиялыыр. Е. И. Коркина этэриэн, Елена Семеновна бэйэтэ айбыт айымныылардаах, олорун бэчэлэтэн таһаарар баҕалаах. Инженер үөрэхтээх кэргэнэлээх, үлэһит буолбут уоллаах.

Аны билигин Семен Андреевич айар үлэтин сырдатыы боллуруостарыгар ылгастык тохтуу туһуум. С. К. Дмитриев уонна Е. Н. Коркина «Полярная звезда» уонна «Хотугу сулус» сурунаалларга Семен Андреевич бэйэтин кэмин чулуу дьоннорун кытта суруйсуутун бэчэлэтэттилэр. Олор кини айбыта, суруйбута эйгэҕин, киэҥин дьэҥнэтиэ көрдөрөллөр. Ити саҥа документтар ностуулэрэ лингвист-ученай туһунан өйдөбүл тордүттэн улаатыыларын, кини төрөөбүт сахатын норуотун сайдыытын историятыгар киллэрбит бары өҥнөрө саамай ыраах дьыктааҕынан сыанабыллар кэмнэрэ калбитин өссө тогул өйдөтөллөр. Урукку өртүгэр С. А. Новгородовы сахалыы суругу-бичиги төрүттэбит эрэ киһи быыытынан суруйуу, сырдатыы баһыйара. Мин саанаабар, арыый да тутах буолсу. Кини туһунан кырдьыгы норуокка тиэрдиигэ суругу-бичиги төрүттэбит лингвист-ученай быыытынан көрдөрүү ыар-күһэр кэмнэргэ сөп этэ. Онтон атын суол өччөлөргө суох эбитэ буолуо биһиги ученайдарбытыгар. Билигини кэм көрдөбүлэ, ирдэбил отой атын таһымнаах турар. Онон сибээстээн Семен Андреевич айар үлэтигэр, кини общественнай деятельноһыгар дириҥник өтөн киирии саҥа этаба саҕаланыахталах диэн саныыбын.

Олор туохтарый? Улахан көтүтүүнэн уонна ситэ-хото үөрэтиллэ илигинэн С. А. Новгородов академик Э. К. Пекарскайдыын «Саха тылын тылдьытын» бэчээкэ бэлэмнэһиигэ үлэлэспит кэмин аҕабын. Бу сурдээх ыарахан үлэни, төһө эмэ ыаллыа-ыаллыа, ардыгар ас-таҥас, уу-хаһын да өрүнэн эстан ылаыла, революционнай түрбүөннэр тахсыталыы турдахтарына, күүһүн-күдэҥин харыстаабакка туран, толорбутун ученайдар ингэн-тоҥон арыйаллара наада. Маныаха Э. К. Пекарскайдыын С. А. Новгородов ыарсан арахсыыттарын, бэл бу улахан ученай киһи сахалар ортолоругар ор олорон үлэлээбит киһи, Семен Андреевич суруйбут олоҥхотун сүтэрдим диэн биэрбэтэҕин, онноҕор бу тылдьыт тахсыытыгар саха бастакы лингвист-ученайын аатын-суолун бэлиэтээн киллэриэх буолан баран киллэрбэккэ мөккүнэ сылдьыбытын М. К. Аммосов, П. А. Ойуунускай уонна Семен Андреевич бэйэтинэн турсуорсуулары, арааһа, академия салалтатыгар үөгүүлэрин түмүгэр лингвист-ученай төрөөбүт норуотугар өгөрбүт өгөтө аҕыйах тылынан бэлиэтэнэрэ кыаллыбытын туһунан быстах-өстох бэлиэтэһиилэр баалар. Бу өлбөт үйэлээх тылдьыты сыныйан көрдөөххө, С. А. Новгородов тылыттаннөйүттэн, кини хомуйан бэчээттэлиит айымныыларыттан киирбиттэр элбэхтэр. Ити барыта миигин Семен Андреевич Э. К. Пекарскайга лингвистученай эрэ быыытынан сыныарыллыбатаҕыы, өссө Саха сиригэр эрдэхтэриттэн билэр дьон буолуохтаахтар, онон оскуола паартатыттан саха фольклорун хомуйуунан дьарыктаммыт дириҥ билиилээх-көрүүлээх киһини улахан ученай туһаммыт буолуохтаах диэн саная аҕалар. Киниилэр кирсиилэрин төрүөттэрин билии эмиэ элбэҕи сырдатыах этэ. Семен Андреевич, мин билэрбинэн, тылдьыкка оччотооҕу кэмнэ бэрт ахсаннаах киһи туруорар бэлиэлэрин монголо-маньчжурскай параллельга оҥорон биэрбит. Тылдьыт бу өртүн Э. К. Пекарскай үчүгэйдик билэрэ буолуо диэн саная баппын, Оттон бу тылга үлэлээн, үөрэнэ сылдьар киһи Семен Андреевич туох эрэ дьоһуннаах туруорсуубут буолуон сөп. Тылдьыт научнай эргимтэҕэ улахан сыанабылы ылыан, бэйэтин быһаарыыларын эмиэ киллэртэриэн баҕарбыт буолуон эмиэ сөп.

Иккиһинэн, «Наука» издательство 1977 сылаахха С. А. Новгородов «Первые шаги якутской письменности» диэн олус туһалаах киниэгин бэчээттэппит. Үлэ түмүлүннэҕинэ, чомчойдоҕунэ, ону кэтэтин, дириҥэтин туһунан өйдөбүл үөскүүр. Дьэ ол иһин этэрдээхпин. Биллэрин курдук, саха уус-уран литературатын историята сурулла сылдьар. Бу дьоһуннаах үлэҕэ С. А. Новгородовы саха фольклоруттан силис тардан үммүт саха суруйаччыларын А. Софроновы, А. Кулаковскайы, Н. Неустроевы кытта тэҥнэтэ тутан саха литературатын революция иннинээҕи саҕалааччыларын ахсаннарыгар бигэтик киллэрэри ситиһиэхэ баар этэ.

Өлүөнэлиир өрүһүм
өҥньүөһүттэн
өҕүйэн-үүрүллэн кэлэн
үрдүк үөрэх үүгүс
салаатын
үчүгэй өртүн
үмүрү харбаары
өрүүгүнэ сатыыр
Өндүрэй Сэмэнэ
үөрбүт-көппүт
майгылаах
Өксөкүлээх Өлөксөй
доҕоруттар
түс-бас сүбэтин... —диэн Алексей Елисеевич суруйан хаалларбыта мээнэҕэ буолбатах. Бэйэлэриттэн быдан үрдүк таһымнаах туруорар киһилэрэ буолан, итинник этэн эрдэхтэрэ. Оччоҕо тоҕо киниилэрдиин бир Муостаҕа туруорулларан, саха уус-уран литературатын саҕалааччылар кэккэлэригэр киирэ суохтааҕый? Киирэхтээх.

Өссө бир суолу баллэтиннибин. Семен Андреевич саха бастакы суруйааччыларын айымныыларын бэчээккэ таһаараччынан, пропагандалааччынан уонна саха фольклорун дьоһуннаах холобурдарын куччча биллиилээх ученайдарын үлэлэригэр киллэрингэ быһаччы тэрийиэн-бит киһинэн буоларын, 1912—1913 сыллардаахха «Саха саҥата» сурунаалга үлэлии кэмнэригэр «Сайын», «Таатта», «Суҥ», «Хонон турабыт» диэн ырыаларын норуот тылыттан суруйан таһаартарбыта. Калин бу айымныылар өссө чочуллан, эбиллэн 1916 сыллаахха Петербург Академиятын книгэлэригэр олоҥхоттуттан тиийэ В. М. Ионов тылбааһынан бэчээттэнэн тураллар. Студент киһи тэрийиитэ, үлэтэ диэтэххэ балысхан.

А. Н. Софронов архивытар үлэлии сылдьан суруйааччы маныык эс хоһоонноох бэлиэтээһиннэ булбутум. Ити сурук наука эйгэтигэр биллэр. Ону эпиэппин биэрэлэрэ холобурдуубун. «Сэмэн Өндөрөйөбүс Ноҕуруоданы соҕуруу дойдута олорон «Дьадаҥы Дьаакын» диэн оонньуу туһунан байэтин ылыгынан суруйбутуттан куоппуйа. Ол «Дьадаҥы Дьаакыбы» соҕуруу дойдута олорон бэчээттэтээрэ сылдьан, онно бэлэмнэн суруйбут быыылаах, ол сурута хайа да күн хаана да олорон суруйбутун бэлиэтээбэтэх, быһа сүүрдэн сырайдаахха, 1920 сыл саҕана суруйдара буолуо.

Алампа. 1924 с. ахс. 29 күнэ. Якутскай куорат.

Сэмэн ТУМАТ.

(Бүттүүтэ бэчээттэнэ).

Рынок уонна баанынай хаһаайыстыбата

МЭҢЭЙ ӨССӨ ДА ЭЛБЭХ

Фермер Сергей Лаврентьевич Турантаев монолога

—Дьон ыйаханар. Оногобут 1-2 тонна эттэрин сиргэ кэмон кэбиһэхтэрин сэп... Эбэтэр, есөһөн, олох түора дьоҥҥо, атын сиргэ иддьэн туттарыахтара. Баанынай хаһаайыстыбатын тэрийиллэр техника кэстубэтиттэн иннигэрэ холуннар. Норуоннар үөхтэриэхтэрэ эрээри, кыыһырбыт киһи онуоха эрэ кыһаллыа суоҕа. Хортуоппуйун атыылаан да эйдэҕин буолуоҕа. Итинник кирдээн туохха наадалый? Техниканы, хойутаан да буоллар, сии биир түсэтэхтэрэ. Олох бэйэтэ күнэйэҕэ. Ону билэ сылдьан, туһата суохха баанынайы атаастаан, туора көрөн, ас-уол дэлэйиэхтэн утарсыы—өйдөөх киһи чинчитэ буолбатах.

Чурапчы ороҥуонугар 1932 сыллаахха диэри 57 тыһыынча сүөһү, ол иһигэр 15 тыһыынча маннык ынах кэтэх маллартан хомуллан колхозтарга холбоммут. Билигин Чурапчы ороҥуонугар 17 тыһыынча сүөһү, ол иһигэр 4,5 тыһыынча маннык ынах баар. Ону даҕаны эрэ-норгуор бөҕөнөн иитэбит. 1974 сыллаахха совхозтары тэрийиигэ диэри уонсаҥдаммыт кэтэх сүөһүнү государство туох да төлөбүрө суох бэйэтин бас билиитигэр биллэрбитэ. Былаас дьону ааҕыннаан, сүөһүтүн быллыаан ылыыта диэригэ тиийиллэр. Тоҕо диэтэхха, колхоз устаабыгар сурулла сылдьыт колхозтан тахсар киһи сирин уонна сүөһүтүн иллэ барар уонна ирэт нолуогун бэйэтэ төлүүр диэн, Совхозтары тэрийии саҕана ону ойдөспөтохторо, пенсиянан мэҥнэлэбиттэрэ. Рабочай буоллугут, рабочайы ыытта тэҥнэ ылыахчыт диэбиттэрэ—ханна баарый? Колхозка үлэлээбит буруй буоһан, билигин да 60-70 солкуобай пенсиялаах дьон элбэх. Колхоз ветерана огдообо, судумах эмээхситтэргэ сельсовет харчы биэрбэт.

1984 сылтан бэтэх Чурапчыта үлэ-хамнас таҥнары түстэ. Хамнас хааччахтаҥара дьон илиитин-атаҕын кэлгийдэ. Ону саба сатаан, сымыйа дойдоҕу ыыталлар. Холобур, иллэрэ сыл республика үрдүкү ыанныксыт хамнаһа үрдэтэ, отут бырыһыан эбиллиэ диэбиттэрэ. Иннэ атын буолан таҕыста. Урут 1 литр үүтү ыаһын иһин 8 харчы төлөөн эбит. Ону 30 бырыһыан үрдэтэн, 1 харчы эбиллэрин кэтэзбиттэр. Ол 4 харчыттан маннык ыанныксыт хамнаһа 30 бырыһыан уллаппатаҕа. Итиннэ нэлэйэн, кырдьаҕастар сүөһү үлэлиттэн туораан таҕыстылар, билигин наставниктыыр да баҕалаах суох. Оттон эдэр ыччат сүөһү норуутугэр тахсартан батыныаҕа: онно үлэлээбит ыргыттар 80 бырыһыаннара ыарыһах буоллулар.

Билигин тыа хаһаайыстыбатын баанынай уонна фермер көмөтүнэн эрэ ороҥнүөр соҕотох суоллаах хааллыбыт. Совхоҥ ким хайгыырый? Кэтэх хаһаайыстыбатынан кыһалҕата суох киттэр ыаҕастаах механизатордар, кыгдыаҥсыт, кочегар уонна үрдүк хамнаска олорор аппарат дьоно. Үлэ ыараханыгар итиннэ баттыгастаах ыанныксыт уонна сылгыыт сылдьаллар. Биһиги ороҥуоммутугар итиллэр ахсаннара—1200 киһи. Тыа хаһаайыстыбатыгар уопсайа 7 тыһыынчаттан тахса дьон баар. Онон совхоз производствотыттан кэлэйэ илик 6 тыһыынча дьоннооҕут. Итиллэри туох да маннаҕа маннаҥыксытынан, сылгыытынан ыыппаккын. Ороҥуоммут 19 тыһыынча нэһилиэнньэлээх. Биир маннаҥыксыт тэнэлээх киһиэн аҥатарый үрүҥ хараҕын өрө көрбөкө, хотон ниэсигиттэн тахсыбакка?! Совхоз саҥа специалистаан хамнаһа 9 мөнөөн, оттон үйэ чиэппэрэ маннаҥыксыттыыр дьахтар 3-4 мөнөөҥү эрдэ.

Саха сирин үрдүнэн 40-ун туола илик сааскаан аҕыйах совхоз директора баар. Олортон педагог идэлээҕэ—биир эрэ киһини билэбин. Уонналаҕы директордар, пенсиялаах таҕыстарын ситтилэр даҕаны, туох да куттал суоҕун курдук сахаммыт буолан, дьоҥҥо-сэргэҕэ бардамнаан майгыннаахтар. Курсуйан, саҥаны олохтуур баҕалара суох. Арай «Томпо» совхоз директора Кладкин ыһалла сатыыр. Таарыччы эттэхха, мин былырыыгы көрдөрүүм «Томпо» совхозу ыытта тэбис-тэн. Онно биир рабочайга тиксэриэн 2 тонна эт огоһуллар. Быйыл мин госзаказ быһыытынан эт комбинатыгар 4 тоннаны туттарыам этэ.

Баанынай хаһаайыстыбатын туһунан Саха ССР Сокуоҥун наһаа хойутатан ылынылар. Мин иллэрэ сыл иккис аҥарын ону-маны булуута, техниканы көрдөөһүнүгэ сүтэрбитим. Хата, механик идэлээх буолан, биир тракторы аренда курдук 6 ыйга кэлсэтэн, сааскаан чаас буолан, ерөмүөннээн таһаарбытым. Ону маҥнай былдьаары төттөру көрдүү сылдьыыбыттарын, усудуобуйа турпорбутум: иккис тракторы онностороор 2-3 тыһыынча солкуобайдаах саппаас часта аҕалыҥ диэн. Субуруускай аатынан совхозтуун «эрийсэбин». Хор, директор Анатолий Васильевич Ефремов сии тылбын ылынна. Үбүнэн нөмө суох. Дьонтон хаҥчы иэс ылан, 20-чэ сибиинньэни иитэн, былырыын 2 тонна эти туттарбытым.

Спонсор суох. Якутскай тэриллэриттэн үбүлүөх баҕалаахтар бааллар да, кинилэр өгөлөрүнэн ыксаатахпына эрэ туһаныам. Хабалаҕа ыллаҥыыбыт. Кыһалҕа күнэйдэҕинэ, 1 тонна эти кимиэхэ баҕарар батаран хаҥчыга кубулутуом. Куорат сорох улахан тэриллэлэрэ 10 сылга болдьоон, 200 тыһыынча солкуобайы нэһиэхтэрин баҕараллар, эккин бэйэбит тиэйэн ылабыт диэллэр, Сорохтор эккин аҕал, халбаһыы онгоруохпут, онтон 10-20 бырыһыанын хаалларабыт, уоннааҕытын бэйэн төттөру ылан батарыахха сөп диэн этиилэхтэр. Итинник 3-4 тэриллэ баар.

Эт государствоҕа атыылаанар сыаната сиэрэ суох, баламаттык үрдүү турар. Соцстрах дотациятын эҥтэхха, 1 килограмма 45 солкуобайга тиийдэ, Оттон совхоз администрацията үлэһит хамнаһын хаҥыаран кэбистэ—балыйан да туран сыана үрдээн иһэр тэтимнэн хамнаһы эбиэ суоҕа. Иннэ гынан, валовой бородуукцуйа даҕаны эбилибэт. Ол эрээри госзаказ сүрдээх кыра—ити алдьата сытар олохпутун. Холобур, «Чурапчы» совхоз биир рабочайа сылга 257 кг эти уонна 1400 кг үүтү оногоон 5500 солк. хамнаһы аахсыбыт. Босхо кэлэр хаҥчы буолбатах дуо бу?! Остуолбут буоллаҕына—нураанах, дьон аччык. Эргэ система дьону кэмчилээн үлэлиргэ такайда, ол оннугар нэһилиэннэҕ күөн арыгата хаҥчытыгар булан аһаабакка эрэйдэнэр.

Тыа дьоно билигин кэтэх хаһаайыстыбаларын сайыннара сатыыллар. Кинилэр, холобур, сылга 4 тыһыынча солкуобайы хамнаска аахсар буоллахтарына, 2 ыаҥы туттардахтарына 8 тыһыынчалаах түһаллэр, Тыаҕа хаҥчыта суох киһи аҕыйах ини... Барыы кыахтаахтык олороллор. Сүөһүлээх куорат рыногуттан 50-нуу тыһыынчалаах төннөр... Арай сүөһүтэ суохтар—сулуусналаахтар эрэ дьаданнылар. Ороҥуон киниитэр фермер буолуон баҕалаахтар наһаа элбэхтэр—барыы техника суоҕуттан иҥнэллэр.

Мин бастакы 7 суотай сирбин айдаан бөҕөнөн ылбытым. Сельсовет утарсар. Хата, райсовет көҥүллээтэ. Онтон 2 гектартан итэҕэс сирдээх иэдэ баанынай хаһаайыстыбатынан аҕыйлыбат диэн буолла. Бу көрүнньүк балаһыанньаҕа олуйтаран, кырыһа хастаммыт карьеры биэбэр суруйтардым: сирдээх аатыраары, Сыл аста, Билигин чахчы ис-уол үүнүөрөөри, 60 гектардаах, совхоз 15 сыллааҕыта бырахпыт сирин көрдүүбүн. Үс гыммыт биириэр хортуоппуй ыһыам. Фермердиэм иннинэ 7 сыл «Сельхозхимия» механизацияламмыт этэрэптэн начальника этим. Нуотараттан саҕалаан Чыаппараҕа тиийэ сир оногобутум... 20 гектары ааргa аныыбын, онтон ордубут сирбиэн себестоимоска «коммьуоҕум». Быйыл күһүн 15-20 тонна сиэмэ хортуоппуйу булунуоҕум.

Бэйэм бас билэр түөлбэлээх буолуохтаахпын. Бөҕүөлэктэн тэйбэппин. Оҕолорум сайдыыттан туоруо суохтаахтар. Ол дьон эмиэ тугу сыыстарыыларын бэлиитэн көрө, көмөлөөн сылдьаллар. Хаһан да хамначчыттаныам суоҕа: кыайбаппын тоҕо көтөҕө сатыамый? Валовой бородуукцуйам бэйэм күүспэр сөп түбэһиэн ааҕа. Дьоммун тоҕо саахха булкуйуохтаахпыный. Кинилэр тоҕо кэстүүм кэтиэ суохтаахтарый? Үлэҕэ баттата сылдьар киһи сатаан ахсыбат. Бэл оҕолуун үөрэтиэ, үчүгэй идэлээх онгоруо дуо? Ол эрээри оҕо уулуссаҕа сылгы саҕыыр табыгастыр солоloох улаатара үтүөкэ тириэрпэт. Онон, фермери кытта тэҥнэ хамначчыт үөскүө диэн уорбалаачылар сир биэрбэт албастара, дьону куттуур кубулбаттара диэн сирэйгэ туруору этэн кабинет быдан көнө.

Чурапчыга билигин 12 ыал сир түүлэһэр. Ол дьону сельсовет уонна Госбанк отделениета биирдэ эҥин таһаарар кыахтаахтар. Түүлэспит сирдэрин бэйэлэриигэр ылыахтарын наада. Фермердэр үптэрин эргийиитэ сбербанынан оногуллара кинилэр сүүөхтэриигэр туралларыгар көмөлөөхэ этэ. Коммерческай баннар кредит үрдүк бырыһыанынан дьону сулуйаллар эрэ. Бэйэлэрэ надиэлээҕэ биэс эрэ күн, ону даҕаны клиеннэри кытта күнүгэ 3-түү чаас үлэлээн кулгүлдьуппутэ буолаллар. Дьон көрө саллар. Оттон сбербанк нэдиэлэҕэ 6 күн аҥыстыы чаас үлэлиир буолбаат...

Ыанар ынах, бөҕэ, атыырдар үлэлиннэкэ киирбэтэхтэрэ сүөһү ахсаан өртүнэн салгыы аҕыйыырыгар эрэ тиэрдиэҕэ. Сүрүн фондаларга бөҕиги аҕаларбыт, эҥэлэрбит көлөһүннэрэ эмиэ иитэн турар—итиллэр халлаантан түспэтэхтэрэ. Бюджет хаһан үбүлэҥ туруоҕун көһүттэхпитинэ, сайдыахтааҕар ыһыллар турунтаныахпыт. Дьон-сэргэ итиини арыллыахтыр. Оттон ситэ өйдүү иликтэр өйдүөхтэрэ диэн эрэнэбин.

Фермер кэпсээнин суруйда Иннокентий ЗАХАРОВ.

(«Саха сирэ» хаһыат б. дь. от ыйын 26 күнүнээҕи нүөмэриттэн).

✦ Сир реформата ✦

ТОЛОРУ БОЛОМУОЧУЙАНЫ БИЭРИЭХХЭ

Ханна да буоларын эрдэ, биһиги нэһилиэкпэ биирдиилээн дьоҥҥо сири түҥэтии хампаанньата ыытылынна. Быһаарыах, кими да матарбакка сириэн-уоттуох диэтэххэ, дьиҥ иһигэр кирдэн ороостохчо, олус уустук боппуруос эбит. Уустута туохханый? Ороҥуоммут территориятын бүттүүнүн райсовет бас билэр, кини дьаһайар диэн буолар. Оттон миэстэҕэ тиийэн кэллэххинэ олохтоох Советтар сири түҥэтэллэр диэн өйдөбүл баара буолуоҕун сыыһа дии саныыбын. Ону маннык быһаарабын: бу реформаны ыытыыга үөһэттэн биир сүрүннүүр ыйыы-кэрдии бэриллибэтэ, сир нолуога баччаанныга диэри биллэ илигэ улахан мараҕаттары үөскэтэ.

Ол курдук, урукку өрттүгэр сири анаардастыы туһанааччыларыгар совхозтар, лесхозтар уонна госфонд эбит буоллахтарына, билигин олортон олохтоох Советтар фондаларыгар диэн совхозтары кытары соҥнэйэн сири булуохтаахпыт туһунан этэллэр. Бүгүнүү практика көрдөрөрүнэн, Советтары сири толору бас билээччилэриэн буоллуллар диэрбит өссө даҕаны эрдэ буолуо. Совхоз салаллатыттан сиэ-биир эн бу сиргин биэриэн этэ дуо диэн ыйыталаһардар, күнү-дьылы сүтэрэн туран быһаарсардар күһаллаҕын. Кордеһүүлээх өрүүтүн эн буолаҕын. Олус уустук балаһыанньаҕа үлэлэтибит.

Биһиги наһилиэнньэ туһунан этэр буоллахха, саанынайдарга, ону таҥнэ совхоз рабочайдарыгар сири түҥэппэтибит. Кинилэр совхоз сириттэн ылаллар, оттуулар. Сулуусналаахтарга уонна пенсионердарга 537 гектар иэнээх сири совхозтан ылан Совет фондатын тэрийэн 111 ылга түҥэттибит. Түҥэлгэ диэри бэрэдэгэ баар сүөһү тиэ бэрэдэгэ баар сүөһү усудуобунай төбөтүнэн хаатыннаран ыытылыыта. Сири анаппыттар күрүөхаһаа туттунан, этэрдэ этэрдэ, үлэ күөстүү орҥуйда. Бу сиргэ хаһаайын көстүбүтүн, биирдиилээн маллар сири ылдахтарына, хайдах курдук кэскилээхтик тэриниэхтэрин сөбүн, кинилэр дакаастаан эрэллэрэ үөрдэр, астыныаран. Хас да ыал сирдэрин күрүөлээн бүтэрдилэр, сорохтор түмсүүлээхтик саҕалаатылар.

Баары кырдьыгынан эттохха, быйыл от үүнүүтэ мөлтөх буолан, дьон олус эрэйдэнилэр, совхоз хаалларбыт сирдэрин оттуурга күһэллиилэр. Сэрии сылларыгар республика хотугу ороҥуоннарыгар көнөрүллүүгэ сылдьыбыттарга, кинилэр биһиги ороҥуон киниигэр олороллоруонан сибээстээн, 20-тэн тахсе ыалга биһиги нэһилиэктэн сирдэ биэриг диэн ууруллубута, Ити дьаһалы кыах баарынан толоро сатыыбыт эрээри, биһиги даҕаны сиргэ тиксибэтэх, ходуһата ото суох буолан оттооботох элбэх.

Сир реформата ороҥуон барыы нэһилиэктэригэр таҥнэ суох барбыта уустук балаһыанньаны үөскэтэ. Сорох нэһилиэктэргэ холобурга диэн этэллэр, ыаллыы Сылаг нэһилиэгэр, барыы рабочайдарга, барыы ыалларга 3-4-түү гектар сири түҥэтилэр. Сорох нэһилиэктэр истэр былаһын тухары кини ахсаанынан, сүөһү төбөтүнэн көрөн сири үлэлэнилэр. Итигирдии түн-таан үлэстэн сүрдээх айдаанныах боппуруоска кубулуйталыах кэриҥнэннэ. Онон сирбитин эйиилти сылга диэри дьиҥнээх государственнай актанан ылан, сиргэ нолуогу төлөөхүн чуолкай кэммэйин биллэрбит сөп буолуо этэ дии саныыбын.

Сир реформатын ыытыыга кэккэ санаалардаахпын. Уопсайынан даҕаны, сири райсовет бас билэр буоллаҕына, кини подразделениелара сельскай Советтар бэйэлэрин территорияларыгар, онно олорор нэһилиэннэҕэ бэйэтэ хаһаайын буоларын ситиһиэххэ. Ити биирдэ. Иккиннэн, биһиги нэһилиэктит территорията 75 бырыыпаа тэҥа. Туох баар уубутун-хаарбытын тутар хаҥыыктаах тыабытыгар билиҥнитэ хаһаайын суох, лесхозтар бас билиллэр диэн буолар. Онтон орпут сир совхозтар баһылаһыыларыгар баар. Бу улахан суолталаах реформаны ыытыыга сири олоччу райсовет бас билиитигэр ыллар, биһиги сельскэй Советтар сирбитин—тыатыныын - уутуунан государственнай актанан туттахпытына, совхозтарга даҕаны, нэһилиэннэҕэ даҕаны сири көрөн сөптоохтук утуо этибит. Реформаны ыытар норуот былааһын представителлэрэ эрэдиибит, хомойуох иһин, билиҥнитэ хас биир арендатортан, биирдии биригэдьиирдэн, управляющайтан көрдөһөн-аттаһан умнаһыт курдук балаһыанньаҕа үлэлиигэ дылыбыт. Маннык быһыымайгы төһө үөрүнүк барыаҕай. Нэһилиэктэрдээҕи норуот былааһын представителлэриигэр сир реформатын курдук дьоһун суолталаах соругу олохтоо кыллэриигэ толору быыстаах боломуочуйа бэриллиннэҕинэ эрэ, дьыала иннин диэки тохтоло суох дьулуурдатык хардыылыан сөп дии саныыбын.

И. ПОНОМАРЕВ,
Кытаанах сельскай Советын председателэ.

ҮЛЭҔЭ КӨҔҮЛҮҮР

«Чурапчы» совхозка оттоохуҥнаа отделениелар куоталаһыыларын ыыайыылааҕын оттоохуҥнаа тиэрдиллибит былааны толоруу бырыһыана үрдүгүнэн, биир усулуобунай төбөҕө тиксэр соҕотуоннаммыт аһылык единицата элбэҕинэн быһаарыллыа. Маныаха бастаабыт отделение салаллата 300-түү солк., иккис буолбуттар 200-түү солк. балиэтэниэхтэрэ.

Куоталаһыы түмүктэрэ бары оттуур звеноларга атырдьах ыйын 5 уонна 20, бутаһик түмүк балаҕан ыйын 2 күнүгэр, сиилэсчиттэргэ атырдьах ыйын 25 күннэригэр тахсыа.

Бастакы миэстэлэргэ тахсыбыт звеноларга, дьиэ кэргэнинэн, биирдиилээн оттооччулар бастакы үс миэстэҕэ кинрсибиттэр туһаанныаҕынан этиэн, хаҥчынан бириэмийэлэниэхтэрэ. Совхозка оттоохуҥнаа үлэ төлөбүрүн расценката былырыыгыттаабар 50—60 бырыһыанынан үрдэбитин эмиэ балаһыанньаххэ сөп.

К. МАКАРОВА,
профком председателэ.

РЕДАКЦИЯ ПОЧТАТЫТТАН

Кинн-кинэхэ

ОҺО ЭРЭЙГЭ ТҮБЭСТЭ

Лена 1970 сыллаахха төрөөбүтэ, Иккилээр ийэтэ Ноева Зинаида Гавриловнаттан Никонова Светлана Ивановна иитэ ылбыта. Ниппит ийэтэ 1983 сыллаахха өлүөрүттэн бу оҥо улахан эрэйгэ түбэстэ. Аан бастаан биһиэхэ олорон орто оскуоланы бүтэрбиттэ. Оттон терепнут ийэтэ кэлэн ылбыта уонна оройуоннаары кинн балыыһа хирургическай отделениетыгар санитаркаҕа үлэлэппит. Кыыс итинник сылдьан улаханнык ыалдьыбыта, ону ийэтэ буолуохсут үрүөх кэбиспитэ. Кыыс эмиэ биһиэхэ тоҥүүбүтэ, биһиги Якутскайга киллэрэн эмтэппиппит. Үтүөрбүтүн кэнэ Зинаида Гавриловна кинрэн ыл диэбиппитин «Мин оҥом буолбатах, Намга олорор Орлова оҕотоо»,—диэн эмиэ кэбиспитэ. Аҥыаммыт эмиэ ылбыппыт. Сотору буолаат, Намтан Орлова диэн дьахтар «Оҥобун ыла кэллим»,—диэбитигэр эмиэ биэрбиппит.

Кинн эмиэ сотору буолаат, дьиэтиттэн үүрэн кэбиспит эбэ. Кыыс атах-балай сылдьарын мин уолум буолан биһиэхэ ааҕалбыта. Аны бу сырыыга ийэтин убайа Ноев П. С. кэлэн ылбыта, онно эмиэ Ноева кэлэн: «Оҥобун букатын ылабын»,—диэн ылдьа барбыт. Кыыһын саастаах киһиэхэ эргэ биэрээри, арыгы испитэр. Күтүөт иккис сырыытыгар букатыннаахтык холбоҕо кэлбит. Лена ону сөбүлээбэтэх, атах-балай куоппут. Билигин биһиэхэ олорор, иккис группалаах инбалинт.

Бэйэтэ туспа олороорулыы көрдөөр да, Чурапчы сельсэй Совета сырыы ахсын көһөрөн иһэр.

Биһиги иккиэн кырдьарбыт. Дьоммут—эмээхсиним 76-та, мин 74-дүм. Оҥоҥ атын киһини көрөр-харайар ыраахыт суох. Лена дьылҕатын иһин олохтоох былаас органнара кыһаныахтарына табыллыыһык диэн бу суруйдум.

Д. ПИНИГИН.

УЛАХАННЫК ХОМОТТО

Хаһыакка хаһан да суруйбатах киһи эдэр эҥин Назарова Анна Александровнаттан улаханнык хомойон суруйан эрэбин.

Куораттан сайылыы тахса сылдьар 3 сааһын иккиэйи аспыт сиэммит ыалдьан, температурата эмиэ үрдээн барбыттан куттаан, суһал комону ыҥырбыппыт. Ону, хомойуох иһин, фельдшербит аккаастаан кэбистэ. Телефон нөҥүө: «Аҕальтынна иһэрдиҥ»,— диэн дьаһал биэрдэ.

Кырачаан оҥо туһугар сүрэҕэ ыалдьыбат, ыһаммат киһи, эгэ, иэнэ сүрэҕэ манныйар үһү. Өссөтүн талан ылбыт идэтин сөбүлээбэт буоллаҕына, эрдэ-сылла дьону эрэйдээбэккэ уурайдыы эбэтэр быһыах санаатан итинник быһыламмыт буоллаҕына, кэлэрүнүн диэн суруйдубут.

Н. МАКСИМОВА.

Сылаг.

ССРС народнай артиһыгар Лхасаран Линховоиҥка аналлаах Улан-Удэҕэ ыытыллыбыт Бүтүн Россияааҥы бастакы фестивалга Москва, Ленинград, Новосибирскай, Красноярскай, Нижний Новгород, Пермь, Самара, Иркутскай, онтон да атын Советскай Союз элбэх куораттарыттан биллиилээх артистар, ону таҥа Монголия баҕылыыр-көҕүлүүр оперэтэй толороччулара кытыннылар. Театральнай искусство улахан бырааһыныгар оперэтэй сцена сулустарын сэргэ элэр ырыаһыттар, консерваторииалар студеннара, вокалистар конкурстарын кыайыылаахтара кыттыбыт ыллылар.

СНИМОККА: ССРС народнай артиһа Галина Шойдагбаева уонна РСФСР үтүөлээх артиһа Вячеслав Бальжинимаев «Энхэ-Булат Батор» диэн буряттар национальнай операларыгар.

В. Матвиевскай фотота. (ССТА фотохрониката).

Таатта оройуонугар кэлин сылларга сайын ахсын республика дуобатчыттарын сыныьатар лаҕыр үлэлиир. Быйыл сайын онно биһиги оройуонмутуттан саттис кылаас төрөөбүттэрэ Сережа Новгородов уонна Коля Евграфов сыныьанныылар.

Сережа лаҕырга ыытыллыбыт икки квалификационнай турнирга кыайыылаҕынан тахсан, бастакы спортивнай разряд нуормата толордо. Оттон Коля биирдэ үһүс миэстэлэнэн үһүс разряды ылла. Биир балаҥ туһунньы республика алдьах тэҥэлээх чемпиона маастар Н. Саввинов сеанс биэрэрэ буолла. Сергей кинини хотуу көрүүтүн биллэ. Опыттаах маастар оонньоммут партия не хоһоонуттан астыммытын биллэрдэ. Бу күннэргэ уолаттар Московскай уобаласка ыытыллар Бүтүн Союзтааҕы турнирга кыттар быраабы ылар иһин күрэхтэһиигэ бэлэмнэнэллэр.

Оройуон норуотун үөрэҕирэтин салаатын үлэһиттэрэ Адма-Алаттан күрахтэһэн кэллилэр. Манна саахымат кулуубун чемпионатыгар Союзка биллэр маастардар Иманалиев, Таштемиров, кытыннылар. Түмүгэр Иманалиев бастакы, Таштемиров иккис. Казахстан чемпиона Хабибулин үһүс миэстэлэри ылаллыннилэр. Биһиги ветеррамыт Гаврил Владимиров 6 очколаах алтыс буолла, кандидат нуормата очко аҥарыынан аһары толордо. Атын оонньооччулар —И. Попов, эр дьоннуун күрэхтэспит М. Картузова уонна З. Кладинна — сэмэй көрдөрүүлэннилэр.

Бултуу мулчургэннээх буолар. Тыаҕа тахсыбыт булчут тайаҕы охтордоҕуна биитэр эйэни тунньардэриэ, үйэтин тухары өйдөбүл оногостор. Оттоок дуобатчыт улахан оонньооччуну кыайара онтон итэҕэйэ суох үөрүү. Үчүгэйэ диэн бу туганы хас биирдии дуобатчыт бэйэтин остуолугар оногон көрүүгүтүгэр соп. Эйиги көрүүгүтүгэр маастарга кандидат Г. Владимиров Казахстан маастара Хабибулины кыайбыт партиятын таһаарабыт.

Маҕан Хабибулин—а3, в2, с1, е3, д2, е3, же1, аш1, аш6 (8 ньыкаа).

Хара Владимиров—а5, а7, в6, с5, д6, е5, эф6, эф8 (8 ньыкаа).

Бу «Бодянскай утары оонньуута» дебюттан саҕаланан эрдэ теорияттан туораабыҥ, түмүгэр үөскэбит балаһыанньа. Хабибуллин, оонньуу ыараабытын өйдөөн, сыыһа түһэттэрэн, тэҥнэһиигэ куотаары, же1—эф1 түһэр, утаайыга кирэн биэрэр. Владимиров 5 хаамыылаах чаҥылхай комбинация оногон, чемпион 6 дуобатын биирдэ охсон ылар. Аҕаччы, бу комбинацияны бэйэт булаахчыта, эн эмиэ кыайыы уоруттун биллиэҥ, астыныаҥ. Бу—Г. Владимиров чаҥылхай кыайыыта.

П. КАЛАЧЕВ,
оройуон дуобакка федерациятын президенэ.

КЫҺАМНЫЫ КӨСТҮҮТЭ ДУО?

Оройуон иччигэр уруккута холоотоххо, улахан кыамталаах автозаправочнай станция үлэҕэ киирбититтэн бэрэ астыммыппыт. Онтукайбыт ханна баарый—сайын ахсын киһи үлэлиэ суоҕун, бензинэ бүппүтүн, саахалламмытын айдаана. Ордук сайын от үлэтин үтэнин саҕана кыһайбыт курдук үлэлээбэт идэлээх.

АЗС моһуога итиннэ бүппэт. Аны заправщиктар төлөөн куталлэрин, харчыҥ ордутун төлөөн биэрэллэрин эмиэ кыраҕыйык кэтэтэххинэ, балыйтарбакка барыахтыы сөп. Холобур, мин сотору таҕыста канистрбар 10 л бензини куттаран ылыах буолтум иһитим түгэҕинэн эрэ кута түһэн баран тохтотон кэбистилэр. Заправщикка баран эппитим: «Мин кэлэн көрдөө уонна, кырдьык, 2 литри итиҕэс кушут диэн буруйу автоматыгар түһэрдэ. Дьиҥэр, ол барахсан сыыһа дуо, бэйэлэрэ буоллаҕа. Аны атырдьах ыйын 2 күнүгэр ыксаан, 93-тээх бензини ыларбар 10 литр иһин 5 солкуобайы төлөөтүм. Кинии харчым ордутун эмиэ утары уммата, Ити курдук күнү быһа эльбэх киһиттэн кэпсиэйкэлэстэхтэриҥ, харчылара сотору халыҥыыны оногордум.

Иннинитин бу станция үлэтигэр оройуон салаатата ороостоҕуна, бэрээдэги олохтоостоҕуна табыллыыны. От үлэтин курдук былдьаһыктаах кэмнэ чаанынайдар заправкаланар сирдэригэр бензин баар буолуутун ситиһиэхтээх. Онто да суох оройуоммутуттан бир рейсэбэй автобус сылдьыбат, оту-маны тиэнэргэ бир оҥо оногор тэрилтэ суох. Онон, саастар, сайын аҕыйах ыйга дьон-сэргэ транспортаах буоллахтарына, наадаларын толуннуулар эбэт, кыымырбакка - кыйахаммакка үлэлэтиниэр, сыныьаныыллар. Билигин 76-лаах бензин чаанынайдарга суох, АЗС саахалланар түбэлтэтиҥэр Бэстоохтан оногороччулары аҕала охсор кыаллыбат, Ити дуо дьон туһугар кыһамныы?

С. КОРКИН.

ЭҢЭРДЭЛИИБИТ!

Күн-түүн иэдэйбэтин Мария Дмитриевна, аламаҕай майгыннаах аҕабытын Николай Васильевич ЗАХАРОВТАРЫ уонаар буруйдуу бургучуттуттара, алаҥа дьиэни тэриммиттэрэ, ыаа буолбуттара 25 сылынан, аҕабытын Николай Васильевичы 50 сааһа туолбутунан истэнник эҥэрдэлиибит. Ийэлин-аҕалыы амарах сыһыаргыт, биһиги туспутугар ыһамныыгыт иһин барҕа махталбытын этэбит. Кырдьыы, ыалдьыы диэн тугун билбэккэ, оссо уһуннук дьоллоохтук барыбыт үөрүүтүгэр олороруттуттар баҕарабыт.

Кыргыттаргыт: Сардана, Таня, Саша, уолгут Дима, сиэнигит Колинка, күтүөккүт Афоня.

КАБЕЛЬ ЛИНИЯТЫН ХАРЫСТААН

ССРС Министрдэрин Советын 1969 сыл от ыйын 22 күнүнээҕи 567 №-дээх уураах ааҥынан бигэргэтиллибит «Сибээс линияларын харыстааһын бырааблаларыгар» сөп түбэһиннэрэн, кабельнай линиялар трассалара «охраннай зона» диэн ааттаналлар.

Биһиэхэ бөҕөлөк таһыгар киниилэр аналлаах остуолбаларынан, оттон бөҕөлөк иһиэн аабар линиялар техническэй документацияҕа быһаарыллаллар.

ЛТС сургуунан көҥүлэ суох уонна кини представителин ыҥырбакка эрэ кабельнай линия охраннай зонатыгар сир үлэлэрин ыытыы бобуллар.

Үлэ саҕаланыан иннинэ 3 №-дээх ЛТС представителин кытта бу линия аабар трассатын чуолкайдаан, Кабель трассатыгар ыытыллар үлэлэр кинилэн эрэ толоруллаллар.

Өйдөөн, шоссейнай суолларга, совхозтар уонна предприятиелар хабар сирдэригэр сотчо диринэ суохтук кабельнай линиялар сыталларын, Линияларынан 2000-ҕа диэри вольтаах күүрүү бэриллэр. Ол олохха кутталлаах.

Кабель линиятын алдьатыы сокуонунан ирдэнэр: «Сэрэтии киниискэтин» ылан баран үлэни быһаччы толороччу механизатор бэйэтин дьаламаҕайыттан алдьаттаҕына эбэтэр үлэни ыыттарар тэрилтэ, совхоз салайаччылара механизатордары «Сэрэтии киниискэтэ» суох охраннай зона аттыгар үлэҕэ ыытан кабель линиятын алдьаттардахтарына.

Сибээс кабельнай линиятын харыстааһын бырааблаттын тутуһуҥ!

3 №-дээх ЛТС АДМИНИСТРАЦИЯТА.

ЧУРАПЧЫ КҮӨХ ЭКРАННА КӨРДӨРӨР

Атырдьах ыйын 8 күнэ

1. «Туйаарыма-Куо» республикатаабы конкурстан биэриэ.
2. «Омолаживатель» (ужас).

Атырдьах ыйын 9 күнэ

1. «Якутскай—90» ырыа конкурсуттан биэриэ (саҥыыта).
2. «Дважды мертвый» (ужас).

Атырдьах ыйын 10 күнэ

1. «Король и птица» мультфильм.
2. «Переполох» уус-уран фильм.

Атырдьах ыйын 11 күнэ

1. «Том и Джери» мультфильм.
2. Второе зрение» уус-уран фильм.

Олохтоох телевидениеэн биэриилэр олохтоох биримэмэн кэнэ 9 чаастан саҕаланаллар. «Туйаарыма-Куо» республикатаабы конкурстан биэриэ аспыт нэдиэлэҕэ көрдоруллуохтээҕин кайсета кыайан кэлбэтэҕинэн, толоруллубатаҕа. Ол иһин «Чэчир» көрөөччүлэртэн бырастыы гыналларыгар көрдөһөр.

Оройуоннаабы «Агропромснаб» предприятиеҕа ыскыланна быстах кэмнэ уонна бастайаннай үлэлиир таһаҕаны суоҥэччилэр, тиэйээччилэр наадалар. Ыйдаабы орто хамнастара 500-600 солк. курдук таксар, Үлэлиэн баҕалаахтар кэлэн кэнсэтиһэргитигэр эбэтэр 21-606 №-дээх телефонунан билсиһэргитигэр ыҥырабыт.

Администрация.

Оройуоннаабы «Кинн балыыһа» администрацията, партийнай, профсоюзнай тэрилтэлэрэ туббольница ыллаабыттан враһыгар Лидия Егоровна Сидороваҕа тапталлаах ийэтэ

СЛЕПЦОВА Ольга Антоновна

өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр.

Редакторы солб. М. Н. СИДОРОВА.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор — 21-332, отделы—21-265, общий—21-505.

Учредитель газеты «Саҥа олох»—районный Совет народных депутатов, соучредитель—райком КП РСФСР. Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты 54967. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—4575.

ЗАКАЗ № 95. Чурапчинская районная типография Госкомпечати Якутской-Саха ССР, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а».